

Az orvoskar egykori épületei

Ehemalige Gebäude der Fakultät für Medizin

Prof. dr. Kapronczay Károly DSc

MNM Semmelweis Muzeum és Könyvtár

k.kapronczay@freestart.hu

Initially submitted Sept 10, 2020; accepted for publication Oct.1, 2020

Zusammenfassung

Nach dem Umzug der Universität nach Pest im Jahre 1784 meldete sich als eine der wichtigsten Aufgaben, die eine Lösung verlangte, dass ein entsprechendes Gebäude zur Verfügung gestellt werde. In den Anfangsjahren wurde die Medizinische Fakultät in einem ganz anderen Gebäude, und zwar in einem Kloster untergebracht, das an der Ecke der damaligen Hatvani und Újvilág Straße stand. Mit der Zeit versuchte man die mangelnde Kapazitäten durch Benützung von Gebäuden, die nicht dem Zweck entsprachen, zu lösen. Die Fakultät formulierte schon 1848 ihre Ansichten, und vertrat die Meinung, dass mit neuen Bauarbeiten das Problem wohl zu lösen wäre. Eine prinzipielle Einwendung seitens der Regierung fand nicht statt, aber der Mangel an Finanzen und die sich einstellenden revolutionären Ereignisse verhinderten die Verwirklichung der Pläne.

Eine günstige Änderung war nur nach dem Ausgleich 1867 möglich. Den Anspruch der Entwicklung hat die Fakultät schon seit Ende 1850 an der Tagesordnung des königlichen Statthalterrates gehalten. Der 1868 aufgestellte Landesrat für Sozialmedizin legte das Ansuchen der Landesverwaltung vor. Der Kultusminister József Eötvös stellte sich für diese Initiative, und so konnten die Lokalitäten der Ärzteausbildung, zugleich auch das ganze gesundheitliche Versorgungssystem des Landes ausgebaut bzw. modernisiert werden.

Zuerst baute man die I. Chirurgische Klinik nach den Plänen des Architekten Ferenc Kolbenheyer auf, die ihre Tore 1877 eröffnete. Parallel damit wurde auch das Gebäude für Physiologie in der Esterházy (jetzt Puskin) Straße, in den, später als Trefort-Garten genannten Anlagen, herausgebildet.

Im September 1880 ist das Zwilling-Gebäude der Chirurgischen Klinik übergeben worden, das als Internistische Klinik Frigyes Korányi Nr. II. benannt war, und auf der nördlichen Seite der Anlagen der Üllői Straße stand. Über den permanenten Ausbau der ärztlichen Gebäuden der Medizinischen Budapester Universität, über die Fortsetzung der Investition, und über die Aufbringung der Finanzen hat ein extra Gesetz die Rechnung getragen (1881:XX.tc. /IV.l2).

An der Seite der Szentkirályi Straße der ganzen Anlage sind auch Arbeiten unternommen worden, wo die I. Internistische Klinik unter dem Namen János Wagner herausgebildet wurde.

Auf der weiteren, gegenüber dem Botanischen Garten liegenden Seite der Üllői Straße wurde das Institut der Gerichtsmedizin platziert, dessen Leiter Sándor Ajtai Kovács war, der seine Vorstellungen zur Geltung bringen konnte, und dessen Pläne vom Architekten Alajos Hauszmann entwickelt wurden. Die Eröffnung des Instituts folgte 1890.

Der Ausbau der inneren Anlagen der Baross Straße begann am Ende 1894 mit der Gynäkologischen Klinik Nr. I. Im April zog auch schon der Lehrstuhl um.

Die zukünftige zweite klinische Anlage war nach den ursprünglichen Vorstellungen auf dem Grundstück der Tabakfabrik geplant, - die damals noch existierte, insgesamt 6 Joch ausmachte, - und zog sich von der Üllői Straße bis zur Soroksári (heute Ráday) Straße hinunter. Hier sollten auch die „klinischen

Ersatzabteilungen“ im Pavillonsystem stehen, die eine insgesamt 700 Betten-Kapazität aufwiesen. Der volle Kostenaufwand mit den Enteignungen hätte ungefähr 5 Millionen Forint betragen.

Am 1. Januar 1904 bekam die Universität das Gebäude der Straße Rákos (heute Endre Hőgyes) Nr. 7-9, wo neben dem Krankenhaus des Pasteur Instituts mit seinen 100 Betten noch das Institut für Allgemeine Experimente und Pathologie bzw. das Bakteriologische Institut eine Aufnahme fand.

Die Entwicklungspläne haben sich besonders am nähernden Ende des Programms beschleunigt. 1908 wurde das letzte Bauwerk der inneren Anlage, die Augenklinik Nr. I. in der Mária Straße fertig, die eine gemeinsame Arbeit von Floris Korb und Kálmán Giergl war. In genau zwei Jahren, November 1908, baute man nach den Vorstellungen des Professors Ernő Emil Moravcsik die 100 Betten zählende Klinik für Geisteskranken auf, die ebenfalls auf den Plänen von Korb und Giergl basierte.

1910 ist auch der Aufbau der Internistischen Klinik Nr. II. und der Bau der Urologischen Klinik fertig geworden, wie wir es heute kennen. 1909 ist auf der äußeren Anlage das neue, viel größer angelegte Gebäude der Chirurgie Nr. I. fertig geworden ebenfalls nach den Plänen von Korb und Giergl. Die Räumlichkeiten der ausziehenden Chirurgie bezog die Hautklinik in der Üllői Straße 26. Am 14. Februar 1909 wurde die Stomatologische Klinik in der Mária Straße eröffnet, deren Gebäude sich mit dem berühmten Grund des Jugendromans „Jungs aus der Pál Straße“ gegenüber befindet.

Das in 39 Jahren verwirklichte Gesamtprogramm bezog 25 Millionen Kronen, (12,5 Millionen Silber-Forint), als Ergebnis entstand ein in aller Hinsicht modernes, gut ausgebautes Institut für Ärztebildung.

Kulcsszavak: dualizmus, orvosi kar, klinikai építkezés

Keywords: dualismus, medizinische Fakultät, klinische Bauarbeiten

A dualizmus korában talán az egyik legnagyobb beruházás a pesti orvostudományi kar elméleti és klinikai épületeinek felépítése volt. A pesti orvosi kar Hatvani utcai, egykori jezsuita kolostor épületében már az 1830-as években is tarthatatlan állapotok uralkodtak: a hallgatók száma meredeken emelkedett, az oktatást biztosító épületek egyszerűen alkalmatlanok voltak a korszerű oktatás feltételeinek megteremtésére. Az 1769 novemberében Nagyszombatban megalapított Orvosi Kar a kezdetektől fogva elég mostoha körülmények között működött: a Pozsonytól nem messze fekvő városkában, az érseki kollégiumban és a városi ispotályban folyt az oktatás, majd a karnak 1774-ben Budára történt áthelyezése sem hozott sok változást. Az elméleti oktatás a királyi palota egyik épületében folyt, míg a gyakorlati képzés Buda város ispotályában folytatták. Éppen itt történt 1783-ban II. József nevezetes bejelentés nélküli látogatása. Az épület néhány „kórtermében” hatalmas kosz, egy több napos hulla és egy adománygyűjtésből éppen hazatért, koldusasszonyra emlékeztető gondnok „várta.” Az uralkodó haragjának nem volt határa: az ispotályt bezáratta, Buda városát új ispotály építésére utasította, a felelős városi tanácsnokot börtönbe vetette és az orvosi kar új elhelyezéséről intézkedett.

1784-ben Budáról a pesti volt jezsuita kolostor épületébe helyezték át az orvosi kart, amely mögött II. József takarékosági politikája húzódott meg: előszeretettel telepített közintézményeket megszünt egyházi vagy katonai épületekbe. Az orvosi kar épülete a mai Kossuth Lajos utca és Semmelweis utca sarkán álló hatalmas épület helyén volt. A volt kolostor emeletes épületének első emeletén kaptak elhelyezést a kari klinikák, igaz ezt hat kórtermet és 30 betegágyat jelentett. Itt volt a sebészeti műtő, szülő szoba, a kezelő és néhány kisebb szoba a medikusokkal való foglalkozásra. A földszinten a kar hivatalos helyiségei, irodái és egy nagyobb előadóterem foglalt helyet, valamint itt kapott helyet a kari könyvtár is. Addig, míg a hallgatók létszáma nem haladta meg a 80-90 főt, tűrhető volt a helyzet. A 19. század első felében már

<http://www.kaleidoscopehistory.hu>

Kapronczay Károly DSc

megnövekedett a klinikák és a betegágyak száma, a hallgatók létszáma is megnövekedett. A zsufoltságon úgy próbáltak segíteni, hogy először a tanszékek és klinikák számára a szomszédos épületeket bérelték. Így került az orvosi karhoz 1866-ban az ún. Kunewalder-ház /a Bölcsészettudományi Kar mai Múzeum körüti épületeinek teljes „utcai frontja” helyén állt hosszú emeletes épület/ ahol a szülészet klinika, az élettani intézet és az állatorvosképzés kapott helyet. Az épületet Kunewalder Zsigmond /1818-1900/ pesti gyakorló orvos adományozta az egyetemnek, amely családi örökségét képezte. Addig kereskedelmi irodák, lapszerkesztőségek és nagyméretű bérlakások céljaira használták, de bérelt itt irodát több tudományos egyesület is.

Az orvosi kar dékáni hivatalát és a kari könyvtárat 1867-ben ugyancsak kiköltöztették a kolostorépületből: először a mai Ferenciek terén állt Eggenberger-házban, majd a Duna utcai Laczkovics-házba, 1881-ben pedig az Üllői út és a Kálvin tér sarkán állt Pfeffer-féle sarokházban kapott helyet. Az orvosi kar új épületének /épületeinek/ felépítése 1830-tól foglalkoztatta az egyetemet, 1848-ban határozatot is hoztak az építkezésről, majd minden maradt a régiben. A kiegyezés után – 1868-ban az Országos Közegészségügyi Tanács javaslatot dolgozott ki a kar új épületrendszerének felépítéséről és ezt a kormány elé terjesztette.

Senki nem gondolt gyors sikerre, hiszen ilyen részletes tervezetet már egyszer /1858-ban/ a Helytartótanács elé is terjesztettek, de pénzühiány miatt erre nem kerülhetett sor. Az új orvoskari „telket” ekkor még a Duna partra gondolták a Sóház és a dohányraktárak helyére./ Valahol a Közgazdaságtudományi Egyetem környékére./Az orvosi kar ügyét felkarolta Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter, de váratlan halála lassította a megvalósítást. Amikor 1872. szeptember 4-én Trefort Ágoston lépett Eötvös József örökébe, valóban új lendületet kapott az ügy. Talán személyes „érintettsége” is szerepet játszott, hiszen apja orvos volt, maga is élénken érdeklődött a medicina iránt. Trefort részletes tervezetet kért, majd előterjesztését – az új klinikai telepről – az országgyűlés elé terjesztette. A parlament pénzügyi bizottsága azt a takarékosági javaslatot támogatta, hogy a mai Fűvészkert helyén épüljön egy hatalmas épület, mert ebben az esetben nem kell költeni telekvásárlásra. Ez ellen a kar tiltakozott a legjobban, inkább a Kálvin térhez közeli telket javasolták, ami aránylag olcsó megoldásnak tűnt, mert az akkori Pesten ez a vidék kies városszéli résznek számított. /Az országgyűlés javasolta helyen épült fel később az ún. második, a mai Ludovika tér melletti klinikai telep./ A pesti orvosi karnak valóban „versenyben” kellett maradni, mert ezzel egyidőben folyt az ország második egyetemének megszervezése Kolozsvárott.

A fejlesztés első szakaszában a mai Üllői út, Szentkirály, Baross és Mária utcák övezte területen kezdődött. Ezt a területet még Eötvös minisztersége alatt vásárolták meg, amikor világossá vált, hogy a Duna partján nem épülhet meg a klinikai rendszer. Elsőnek az I. sz. Sebészeti Klinika Baross utcai épülete valósult meg, Kolbenheyer Ferenc tervei szerint, bár ezzel egyidőben kezdődött meg – a Kunewalder-ház lebontása után - a mai Múzeum körüti telep – a bölcsészettudományi kar épületeinek és az élettani intézet - megvalósítása is. Szükség lett „felsőbb segítségre” is: Az orvosi kar delegációja – Rupp Nepomuk János, Wagner János és Korányi Frigyes – kihallgatást kért az uralkodótól, aki 1876. január 25-én fogadta őket. Ferenc József király 1876. május 27-én személyesen tekintette meg az építkezést és az építkezés felgyorsítását rendelte el. Nem sokára elkészült az élettani intézet, hamarosan befejezték az I. Sebészeti Klinika építkezését is. Az uralkodó az építkezésekre 300 ezer forintot, a berendezésre 30 ezer forintot adományozott, ami alaposan felgyorsította az egész klinikai telep megvalósítását. Erzsébet királyné a következő évben, az uralkodó 1880. december 18-án tett látogatást az épülő klinikai telepen: elsőnek az I. számú Sebészeti Klinikát kereste fel, majd megtekintette a közben felépült Belgyógyászati Klinikát /az Üllői út és Szentkirályi utca sarkán./ A másfél órás látogatása során tanulmányozta a két klinika közé tervezett központi épület rajzait is. A következő években elkészült a bonctani intézet, a gazdasági kiszolgáló intézmények sora /konyha, mosoda, kazánház, stb./, a betegápolást biztosító Vincés apácák épülete, stb. Az

összes épületet Kolbenheyer Ferenc (1840-1918) - a történeti stílusban építkező - építésmérnök tervezte, de váratlan halála után Weber Antal (1823- 1889) vette át feladatait. Weber nevéhez fűződik a Fővárosi Takarékpénztár, az Angyalföldi Elmegyógyintézet megtervezése. Lényegében kettőjük tervezésének „kombinációja” lett a központi épület, amelyet 1884-ben adtak át. A három részből kialakított főépületen látszik, hogy nem egy kéz munkája, stílusában és összhatásában mégis harmonikus, egységes képet mutat. Itt kapott helyet a kar adminisztrációja, a könyvtár, valamint több tanszék, jó lehet egy részük csak ideiglenesen, amíg saját épületeik /I. sz. Szemészeti Klinika, a Pasteur Intézet, / nem épültek fel.

Az 1883/84-es tanévre – ezen telepen belül – felépült a II. sz. Belgyógyászati Klinika. Még 1879-ben megvásárolták a Baross és Mária utcák sarkán állt Bánffy Albert-féle épületet, hogy helyén felépítsék a szülészeti-nőgyógyászati klinikát. Az építkezések idején fokozatosan kiürítették az orvosi kar régi, Hatvani utcai épületét, majd bérbe adták, hogy a befolyt pénzekből segítsék a nagy egyetemi építkezéseket. Az orvoskari építkezések idején a tanári kar tekintélyes nagyságai – például Korányi Frigyes, Kézmárczky Tivadar, Wagner János és a kijelölt építészek, így Kiss István, Kolbenheyer Ferenc, Weber Antal - nyugat-európai tanulmányutat tettek.

A millenium évétől lehet számítani az orvosi kar építkezéseinek második szakaszát, amely során újabb 14 épületet valósítottak meg. A hangsúly most már a második klinikai telepre összpontosult, szorgalmazója Tóth Lajos államtitkár lett. Ekkor épült fel a II. sz. Szülészeti Klinika Kauser József tervei szerint. Sajnos az impozáns épületet az 1960-as években jellegtelen homlokzatú „kockaépületté” „varázsolták” át, magán viselve a Kádár-kor építészeti ízlését. 1898-ban végleg elkészült az anatómiai intézet épülete, a hallgatóknak 200 fős előadóterme, hideg-meleg folyóvízhálózattal, a szagokat gyorsan eltávolító szellőző berendezéssel, korszerű tűzvédelmi felszerelésekkel.

1892-ben Réczey Imre sebészprofesszor, a II. sz. Sebészeti Klinika vezetője kérelemmel fordult Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, hogy a Szent Rókus Kórházban működő klinikájáról idő lenne gondoskodni, főleg az után, hogy a főváros le akarta bontatni a kórházat és a város szélére telepíteni. /Ez nem valósult meg./ A minisztérium 1897-ben hozott határozatot, hogy a nőgyógyászati klinika melletti telken felépítik a II. sz. Sebészeti Klinika új épületét, amelyet Kiss István tervei alapján valósítanak meg. Hihetetlen munkatempóban épült fel az új épület, olyan kivitelezésben, hogy külföldről is csodájára jártak. A jobb tisztíthatóság kedvért a burkolatok kiképzésénél kerülték a síkok találkozását, helyettük íveket alkalmaztak. A nyílászárókon, zárokon, zsanérokön és világítótesteken sima, egyszerű formák jelentek meg. Minden betegszobához fürdő és WC tartozott, külön ejtő rendszert építettek be a kötszerek számára, amely egyenesen a kazánházba vezetett, ahol a fertőző anyagot azonnal elégették. A csapokból steril hideg-meleg víz folyt, a szellőző berendezés naponta háromszor átszellőztette az egész épületet. A korszerű elektromos világítás mellett gázvilágítást is működtettek.

1904-ben nyílt meg a Hőgyes Endre utcában a 100 ágyas Pasteur Intézet új épülete, valamint a Kísérleti Kórtani Intézet, 1908-ban a Mária utcában az I. sz. Szemészeti Klinika Korb Flóris Nándor //1860 – 1930/ és Giergl Kálmán /1863- 1954/ közös tervei szerint. Közös terveik alapján épült fel a Klotild-palota, a Zeneművészeti Akadémia, számos belvárosi és budai bérház, közintézmény. Ugyanebben az évben adták át az Elmekórtani Klinikát, amit szintén Korb és Giergl tervezett. Ekkor kezdődtek meg a II. sz. Szemészeti Klinika építése a Szigony utcában, valamint e klinikai telep belső kertjében az Urológiai Klinika építkezései. A nagy egyetemfejlesztés 1909. február 14-én megnyílt Stomatológiai Klinika – Kauser József tervezésében - felépítésével zárult, 39 év alatt megvalósított program 25 millió koronát vett igénybe, amely egy korszerű, jól működő orvosképző intézményt valósított meg, 2000 betegágygal.

A 19/20. század fordulóján az európai színvonalra emelkedett magyar orvosképzés talán az akkori Európa legkorszerűbb oktatási intézményei közé került, klinikai telepei, elméleti intézetei a kor építészetének legkínosabb követelményeinek is megfeleleltek.

Irodalom

ANTALL József – KAPRONCZAY Károly: A nagyszombati orvosi kar felállítása és a magyar orvostudomány fejlődésének irányai. *Historia medica hungarica*. Tanulmányok és arcképek a magyar medicina múltjából. Bp. 1988.

GYÓRY Tibor: Az orvostudományi kar története 1770-1945- Bp. Egyetemi Nyomda, 10936-

HÖGYES Endre: A budapesti tudományegyetem orvosi karának története. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1896.

SCHULTHEISZ Emil: A magyar medicina a nagyszombati orvosi kar felállításáig. *Historia medica hungarica*. Tanulmányok és arcképek a magyar medicina múltjából- Bp. 1988.